

О. Б. Ігумновакандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ СТУДЕНТІВ З НЕГАТИВНИМИ ПСИХІЧНИМИ СТАНАМИ

У статті розглянуто проблему впливу локусу контролю на виникнення психічних станів особистості. Подано результати дослідження профілів локусу контролю та їх зв'язків з негативними психічними станами у різних типах комплексів негативних психічних станів студентів. Зроблено висновок про обумовленість впливу локусу контролю на виникнення негативних психічних станів студентів.

Ключові слова: локус контролю, екстернальність, інтернальність, негативні психічні стани, комплекси негативних психічних станів.

Постановка проблеми. Дослідження негативних психічних станів та чинників, що зумовлюють чи перешкоджають їх розвитку, повинно враховувати не тільки діагностику одного певного стану, а і утворення комплексів негативних психічних станів. Дослідження локусу контролю як важливої інтегральної характеристики особистості, що визначає розвиток та формування негативних психічних станів особистості, не проводились із врахуванням комплексів негативних психічних станів особистості. Наукова проблема полягає в тому, що у дослідженнях немає диференціації та даних щодо особливостей локусу контролю студентів із різними типами комплексів негативних психічних станів. Недостатність таких досліджень ускладнює розуміння ролі та впливу локусу контролю на розвиток та закріплення різних типів поєднань негативних психічних станів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості розвитку психічних станів визначаються внутрішніми психологічними чинниками, що спричиняє складність їх розгляду у різноманітних проявах особистості. Сукупність властивостей особистості, що визначають її профіль, являють собою той рельєф, який зумовлює своєрідність реалізації актуального психічного стану людини [1, с. 140].

Зумовленість відмінностей у перебігу психічних станів структурою особистості відображені у дослідженнях К.А. Абульханової-Славської, І.Ф. Аршави, В.А. Ганзена, Л.Г. Дикої, Є.П. Ільїна, О.Г. Ксенофонової, М.Д. Левітова, І. Мазохи, О. Махнач, Е.Л. Носенко, О.О. Прохорова, О.П. Саннікової, Є.В. Тополова, О.Я. Чебикіна та інших.

Проблема психічних станів як самостійної категорії була сформована та розглянута М.Д. Левітовим. Згідно з позицією автора, психічні стани зумовлені особливостями оточуючого середовища, попередніми психічними станами та особистісними властивостями [5, с. 20]. За В.О. Ганzenом, психічний стан – це цілісна,

динамічна, кількісна та змістовна характеристика індивідуальної актуальної свідомості, що детермінується набором актуалізованих властивостей особистості. В.О. Ганзен і В.М. Юрченко серед детермінант психічних станів виокремлюють потреби, бажання особистості, її можливості та умови зовнішнього середовища, що зумовлюють об'єктивний вплив та суб'єктивне сприйняття ситуації [1]. А.В. Махнач зазначає, що психічні стани детермінуються стабільними рисами особистості й визначають специфіку симптомокомплексу психічного стану [6].

До соціально-психологічних настановлень особистості, що визначає ставлення до ситуацій, особливості взаємодії з оточуючими, ступінь незалежності, самостійності, відповідальності, активності у досягненні мети належить локалізація контролю над подіями, що відбуваються [10].

О.П. Саннікова локус контролю розглядає як глибинний, стійкий елемент структури саморегуляції особистості, що визначає здатність людини долати життєві труднощі, здатність до саморозвитку, самореалізації [8].

Домінування інтернального локусу контролю у студентів характеризується схильністю брати відповідальність за події, котрі відбуваються в їх житті, на себе, пояснювати їх своєю поведінкою, характером, станом, здібностями, що надає їм більшої стресостійкості, порівняно з екстерналами. Дослідження психологів вказують на те, що інтернали більш впевнені у собі, своїх можливостях, наполегливі в досягненні мети, незалежні, спокійні, врівноважені, доброзичливі, більш популярні, позитивно ставляться до оточення [4; 7; 8; 9]. Особливість інтернального локусу контролю полягає у тому, що у випадку тенденції до тотальної відповідальності, контролю за всіма недоліками, невдачі у своєму житті певні студенти можуть опинитися у ситуації ризику дезадаптації та надмірної психоемоційної напруги [10].

Схильність приписувати відповідальність за події зовнішнім факторам (іншим людям, долі, оточуючому середовищу, випадковості) характеризує студентів з екстернальним локусом контролю, що заважає ефективному подоланню труднощів, сприяє розвитку негативних психічних станів, знижує результативність діяльності та сприяє формуванню комплексів негативних психічних станів. Такі студенти характеризуються підвищеною тривожністю, стурбованістю, невпевненістю у своїх можливостях, нетерплячістю до інших, підвищеною агресивністю, конформністю. Залежність від зовнішніх обставин для них створює ситуацію невизначеності та служить підґрунтям для виникнення емоційного напруження та тривожності [3, с. 315].

Екстернальність-інтернальність визначає тип і характер розвитку негативних психічних станів студентів, їх стійкість до зовнішніх впливів. Зокрема, екстернальність може виступати захисним механізмом для подолання зазначених станів, що дозволяє знижувати рівень їх розвитку та кількість негативних психічних станів високого рівня. Інтернальність з атрибутивним компонентом у сфері причин невдач сприяє внутрішньому напруженню, дезадаптації та виникненню комплексів негативних психічних станів студентів. За дослідженнями А. Реана 84% молодих людей з деліквентною поведінкою складають екстернали [7; 10].

Дослідження Д. Лестер вказують на те, що екстернальний локус контролю безпосередньо впливає на виникнення станів гніву та агресії [9]. За неможливості впливу на перебіг подій у таких студентів виникає стан безпорадності, знижується пошукова активність щодо альтернативного варіанту дій та реагування. Внаслідок цього, з однієї сторони, виникає явище прокрастинації, а з іншої – схильність ризикувати без усвідомлення відповідальності за наслідки своїх дій. Це причинає конфлікти з оточуючими, що призводить до розвитку інших негативних психічних станів. Залежність від думок та оцінок оточуючих позбавляє екстерналів впевненості в собі та радості від прийняття самостійних рішень, здатності керувати своїм життям. Висока тривожність студентів з екстернальним локусом контролю зумовлена і тим, що емоційне

напруження виникає у ситуації невизначеності, позаяк екстернали не схильні брати відповідальність на себе та втрачають контроль над подіями свого життя.

Дослідження О.Г. Ксенофонтвої вказують на високий рівень розвитку контуру саморегуляції інтерналів та здатність долати деструктивні впливи негативних психічних станів на особистість. Студенти з екстернальним локусом контролю сприймають події свого життя як нав'язані ззовні і характеризуються низьким рівнем саморегуляції, що спричиняє виникнення низки негативних станів [4, с. 104].

Мета статті полягає у теоретичному аналізі та експериментальному дослідженні особливостей локусу контролю студентів з різними типами комплексів негативних психічних станів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження негативних психічних станів студентів проводилось серед студентів гуманітарних та економічних спеціальностей I–IV курсів Хмельницького національного університету. Загальний обсяг вибірки склав 190 студентів.

Результати дослідження негативних психічних станів студентів свідчать про те, що стани, тривожності, агресії, фрустрації та ригідності, які діагностуються за методикою Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів», є характерними і стабільно проявляються на всіх рівнях розвитку студентів у період навчання.

За ознакою поєднання різних рівнів прояву станів тривожності (Т), фрустрації (Ф), агресії (А), ригідності (Р), що одночасно переживають студенти у різних поєднаннях, було виокремлено типи комплексів негативних психічних станів (ТКНПС). Для експериментального дослідження виокремлено 2 рівні психічних станів – низький (Н) та високий (В), що дозволило виокремити 16 ТКНПС (табл. 1.) Для зручності опису і подальшого аналізу усі ТКНПС розподілені на 5 груп (0; I; II; III; IV) за ознакою присутності в комплексі кількості негативних комплексуютьовуючих станів високого рівня [2].

Локалізація контролю над подіями, що відбуваються, визначає ступінь самоусвідомлення і суб'єктності при побудові планів подальшого

Таблиця 1

Розподіл студентів за типами комплексів негативних психічних станів

Група ТКНПС	ТКНПС	Кількість студентів (%)	Група ТКНПС	ТКНПС	Кількість студентів (%)
0	1. Тн-Фн-Ан-Рн	17,44	II	9. Тв-Фн-Ан-Рв	2,56
I	2. Тв-Фн-Ан-Рн	2,56		10. Тн-Фв-Ан-Рв	2,06
	3. Тн-Фв-Ан-Рн	3,59		11. Тв-Фн-Ав-Рн	2,56
	4. Тн-Фн-Ав-Рн	15,90	III	12. Тв-Фв-Ав-Рн	3,59
	5. Тн-Фн-Ан-Рв	5,64		13. Тн-Фв-Ав-Рв	4,10
II	6. Тв-Фв-Ан-Рн	4,10		14. Тв-Фв-Ан-Рв	6,66
	7. Тн-Фв-Ав-Рн	2,56		15. Тв-Фн-Ав-Рв	6,16
	8. Тн-Фн-Ав-Рв	9,75	IV	16. Тв-Фв-Ав-Рв	10,77

життя. Спрямованість локусу контролю регулює ступінь активності особистості у висуванні та досягненні мети, незалежність власних оцінок та системи цінностей, самостійність у визначенні шляхів і засобів досягнення поставлених цілей. Інтернальний локус контролю сприяє самореалізації та гармонійному особистісному розвитку студентів, стимулює розвиток механізмів самоусвідомлення, рефлексії та самоконтролю. Інтернальність сприяє ефективному подоланню негативних станів студентами та попередженню їх виникнення, спрямуванню їх у конструктивний напрямок функціонування, розвитку здатності об'єктивно оцінювати власний внесок та вплив ситуації на виникнення таких станів, знаходженню шляхів виходу зі складних ситуацій у відповідності із власними можливостями.

Для діагностики локусу контролю була використана «Методика діагностики рівня суб'єктивного контролю» Дж. Роттера в адаптації Є.Ф. Бажина, С.А. Голинкіної, О.М. Еткінда. Методика містить 44 твердження, ступінь погодження з якими оцінюється за 6-бальною шкалою (від -3 до +3). Методика передбачає отримання балів за 7 шкалами, які потім переводяться у стандартні оцінки (стени). Згідно з нею, нормою є оцінка, яка відповідає 5,5 стени; відхилення ж у бік понад 5,5 свідчить про інтернальний локус контролю у відповідних ситуаціях, а у бік менше 5,5 стени – про екстернальний його тип.

На рис. 1 представлені діаграми усереднених профілів локусу контролю для 0-ої та IV-ої групи за 7 шкалами, що визначають інтернальність у наступних сферах: 1 – загальна інтернальність (3I); 2 – інтернальність у сфері досягнень (Iд); 3 – інтернальність у сфері невдач (Iн); 4 – інтернальність у сфері сімейних відносин (Iс); 5 – інтернальність у сфері виробничих відносин (Iв); 6 – інтернальність у сфері міжособистісних відносин (Iм); 7 – інтернальність у сфері здоров'я та хвороб (Iз).

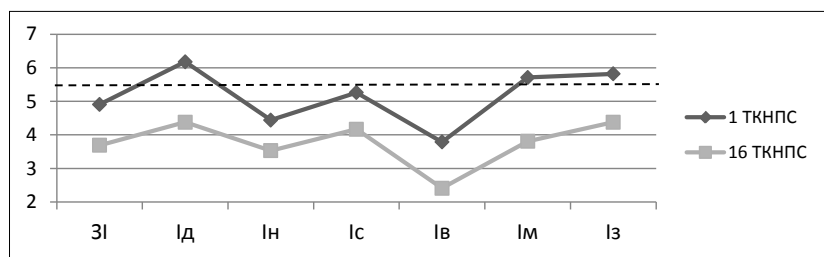

Рис. 1. Діаграми усереднених профілів локусу контролю студентів 0-ої та IV-ої груп ТКНПС

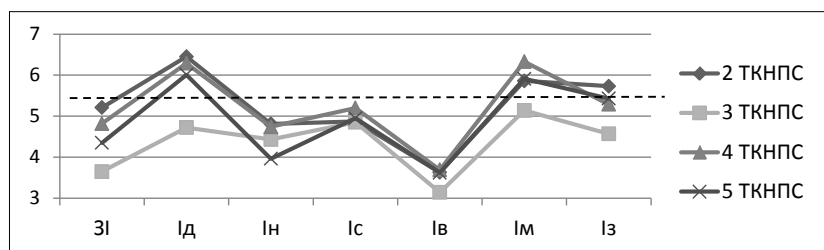

Рис. 2. Діаграми усереднених профілів локусу контролю студентів I групи ТКНПС

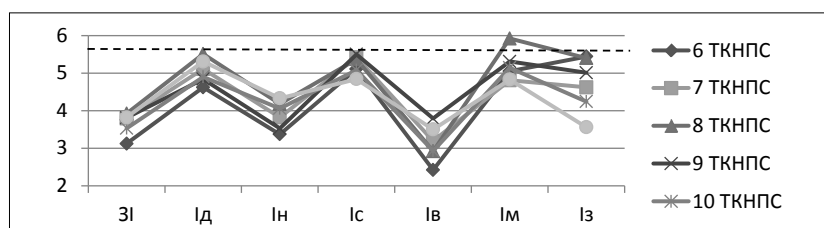

Рис. 3. Діаграми усереднених профілів локусу контролю студентів II групи ТКНПС

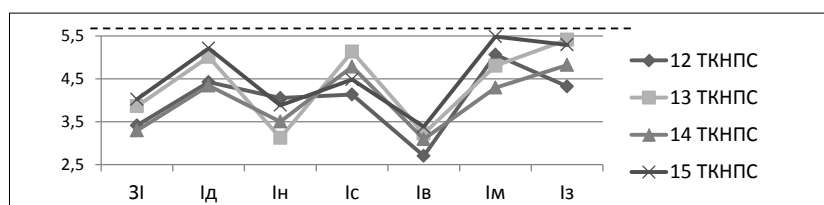

Рис. 4. Діаграми усереднених профілів локусу контролю студентів III групи ТКНПС

Студенти зазначених груп за загальним показником інтернальності (3I) характеризуються переважно як екстернали, що відповідає їх віковим особливостям. Студенти, для яких не характерні НПС високого рівня, у середньому виявляють високий рівень суб'єктивного контролю над емоційно позитивними подіями та ситуаціями (Iд: $6,18 \pm 1,18$). Вони вважають, що здатні контролювати неформальні відносини з іншими людьми (Iм: $5,71 \pm 1,62$); вважають себе відповідальними за власне здоров'я (Iз: $5,82 \pm 1,54$). Крім того, для студентів IV групи ТКНПС показники за усіма зазначеними шкалами відповідають низьким рівням суб'єктивного контролю.

Кореляційні зв'язки для цієї та наступних груп досліджувались за трьома показниками: загальної інтернальності, інтернальності у сфері досягнень та невдач. Для IV групи ТКНПС виявлені наступні високо значущі ($p \leq 0,05$) негативні зв'язки відповідно 3I, Iд, Iн із тривожністю (відповідно, $\rho = -0,627$; $\rho = -0,649$; $\rho = -0,680$); з фрустрацією ($\rho = -0,621$; $\rho = -0,621$; $\rho = -0,570$); з ригідністю ($\rho = -0,682$);

$\rho = -0,449$; $\rho = -0,738$); Ін з агресивністю ($\rho = -0,416$). Наявність таких зв'язків, на нашу думку, є результатом дії механізму «захисної екстернальності» від негативних психічних станів.

На рис. 2 представлені діаграми усереднених профілів показників локусу контролю студентів I групи ТКНПС. У цій групі інтернальність у сфері досягнень спостерігається у студентів 2-го, 4-го та 5-го ТКНПС, тоді як у студентів із високим рівнем фрустрації цей показник є низьким, що свідчить про екстернальність локусу контролю ($4,72 \pm 1,69$). Екстернальними для усіх студентів вищевказаної групи є показники за шкалами: загальна інтернальність, інтернальність у сфері невдач, сімейних та виробничих відносин.

У сфері міжособистісних стосунків найбільш низький показник ($5,14 \pm 1,63$) спостерігається також у групі студентів з високою фрустрацією. Тільки студенти з високим рівнем тривожності покладаються на свої дії у випадку хвороби, а всі інші представники цієї групи сподіваються на допомогу оточуючих. У групі значущі кореляційні зв'язки спостерігаються тільки у 3-му ТКНПС із високим рівнем фрустрації: $\rho = -0,806$ при $p \leq 0,01$; $\rho = -0,545$ при $p \leq 0,05$; $\rho = -0,693$ при $p \leq 0,01$.

На рис. 3 представлені діаграми усереднених профілів показників локусу контролю студентів II групи. У представників цієї групи спостерігаються екстернальні показники локусу контролю для усіх шкал, крім шкали інтернальності у сфері міжособистісних відносин для осіб із 8-го ТКНПС ($5,92 \pm 1,24$). Найбільш низькі показники за основними трьома шкалами ЗІ, Ід, Ін виявлено у студентів із високими рівнями тривожності та фрустрації (6-ий ТКНПС).

Високозначущі кореляційні зв'язки встановлені у всіх типах ТКНПС зазначеної групи. У 6-му ТКНПС тривожність негативно корелює із показниками: за шкалою ЗІ $\rho = -0,537$ при $p \leq 0,05$; за шкалою Ід $\rho = -0,671$ при $p \leq 0,01$. У 7-му ТКНПС із показниками шкал ЗІ та Ід негативно корелюють показники фрустрації ($\rho = -0,949$; $\rho = -0,894$ при $p \leq 0,01$; агресивності ($\rho = -0,821$; $\rho = -0,947$ при $p \leq 0,01$). У 8-му ТКНПС інтернальність у сфері досягнень обернено пов'язана з агресивністю ($\rho = -0,373$ при $p \leq 0,05$), а загальна інтернальність – з ригідністю ($\rho = -0,389$ при $p \leq 0,05$).

III група ТКНПС цілком за усіма шкалами представлена екстернальними показниками локусу контролю.

Так, негативні кореляційні зв'язки між загальною інтернальністю та тривожністю, фрустрацією наявні у 12-му ТКНПС ($\rho = -0,866$; $\rho = -0,588$ відповідно при $p \leq 0,01$); інтернальністю у сфері досягнень та тривожністю ($\rho = -0,692$ при $p \leq 0,01$) у 12-му ТКНПС; ригідністю ($\rho = -0,852$ при $p \leq 0,01$) у 13-му ТКНПС; фрустрацією ($\rho = -0,408$ при $p \leq 0,05$) у 14-му ТКНПС; тривожністю ($\rho = -0,437$ при

$p \leq 0,05$) у 14-му ТКНПС. Зв'язок інтернальності у сфері невдач виявляється у 12-му ТКНПС із агресивністю ($\rho = -0,545$ при $p \leq 0,05$); у 13-му ТКНПС із фрустрацією ($\rho = -0,569$ при $p \leq 0,05$) відповідно.

Висновки. Психічні стани є відображенням рельєфу особистісного профілю студентів. Локус контролю як інтегральна характеристика особистості визначає тип і характер розвитку негативних психічних станів студентів та їх стійкість до зовнішніх впливів.

Результати експериментального дослідження свідчать про те, що за середнім загальним показником суб'єктивного контролю продіагностовані студенти належать до екстерналів, тобто вони здебільшого не бачать можливості своїми діями впливати на значущі події у своєму житті та окремі складові у сфері невдач, сімейних та виробничих відносин. Студенти ж, у яких не виявлені негативні стани високого рівня чи виявлений лише один такий стан (крім стану фрустрації високого рівня), вважають, що більшість позитивних подій та ситуацій у сфері досягнень та міжособистісних відносин є результатом їх власних зусиль. Для цих студентів характерна й подібність у профілях суб'єктивного контролю.

Студенти з одним негативним станом характеризуються високим рівнем відповідальності при досягненні успіхів, але причини невдач знаходять у зовнішніх обставинах. Особи з високим рівнем фрустрації проявляють екстернальний локус контролю за усіма шкалами. Саме низька відповідальність, безініціативність, нездатність аналізувати наслідки своїх дій, пасивність сприяє формуванню станів фрустрації. Тому такі студенти потребують корекції суб'єктивного контролю при подоланні перешкод.

У студентів із двома негативними станами рівень локусу контролю за всіма сферами є екстернальним, крім одного виключення: стани фрустрації у поєднанні з тривожністю характеризуються підвищенням рівня екстернальності. У всіх типах комплексів негативних психічних станів виявлені взаємозв'язки показників суб'єктивного контролю з негативними психічними станами та індивідуальна структура таких зв'язків в кожному типі комплексу негативних психічних станів.

Для студентів із комплексом із трьох та чотирьох негативних психічних станів високого рівня прояву притаманний екстернальний локус контролю, що виконує функцію «захисної екстернальності» для збереження їх самоповаги та підтримання самооцінки у студентів. Домінування негативних психічних станів дезорганізовує діяльність таких студентів, знижує мотиви самоусвідомлення, саморозвитку, позбавляє відчуття контролю над подіями власного життя, впевненості у собі і, як наслідок, такі особи покладаються

переважно на зовнішні обставини. Отже, при аналізі взаємозв'язків локусу контролю з негативними психічними станами прослідковуються різноманітні негативні кореляційні зв'язки, що, з одного боку, може свідчити про прояв дії механізму «захисної екстернальності», а з іншого боку про те, що підвищення рівня суб'єктивного контролю у різних сферах життєдіяльності допомагає знизити рівень розвитку зазначених станів. Перспективами подальших досліджень є дослідження метакогнітивних здібностей студентів як засобу управління психічними станами.

Література:

1. Ганзен В.А. Системные описания в психологии / Ганзен В.А. Л. : ЛГУ, 1984. 176 с.
2. Игумнова О.Б. Характеристика и исследование типов комплексов негативных психических состояний у студентов. Вестник МГОУ. Серия «Психологические науки» / ред. Булгаков А.В. 2013. № 1. М. : Издательство МГОУ. С.13–19.
3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. 2-е изд. СПб. : Питер, 2008. 783 с.
4. Ксенофонтова Е.Г. Исследование локализации контроля/Е.Г.Ксенофонтова//Психологический журнал. 1999. Т. 20. № 2. С. 103–113
5. Левитов Н.Д. О психических состояниях человека / Н.Д. Левитов. М. : Просвещение, 1964. 344 с.
6. Махнач А.В. К проблеме соотношения динамических психических состояний и стабильных черт личности / А.В. Махнач // Психологический журнал. 1995. № 3. С. 35–43.
7. Реан А.А. Проблемы и перспективы развития концепции локуса контроля личности / А.А. Реан // Психологический журнал. 1998. Т. 19. № 4. С. 3–13.
8. Саннікова О.П. Комуникативна креативність інтерналів і екстерналів: порівняльна характеристика / О.П. Саннікова, І.А. Страцинська // Наука і освіта. 2013. № 3. С. 149–153.
9. Фернхем А., Хейвен П. Личность и социальное поведение. СПб. : Питер, 2001. 368 с.
10. Rotter J.B. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement/J.B. Rotter [Monograph]. 1966. V. 80, № 1. P. 55–64.

Игумнова О. Б. Эмпирическое исследование локуса контроля студентов с негативными психическими состояниями

В статье рассмотрены особенности влияния локуса контроля на возникновение психических состояний личности. Поданы результаты исследования профилей локуса контроля и их связей с негативными психическими состояниями в разных типах комплексов негативных психических состояний студентов. Сделан вывод об обусловленности влияния локуса контроля на возникновение негативных психических состояний студентов.

Ключевые слова: локус контроля, экстернальность, интернальность, негативные психические состояния, комплексы негативных психических состояний.

Ihumnova O. B. An empirical study of the locus of control of students with negative mental states

The article discusses the features of the influence of the locus of control on the occurrence of mental states. The results of the study of indicators of the locus of control and their relationships with negative mental states in different types of complexes of negative mental states of students are presented. It is concluded that the influence of the locus of control on the occurrence of negative mental states of students is conditional.

Key words: locus of control, externality, internality, negative mental states, complexes of negative mental states.